

**ВПЛИВ ВИМОГ ЛІКВІДНОСТІ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ**

В статті розглядається питання впливу вимог ліквідності на конкурентоспроможність вітчизняних банків. Виконано аналіз стану ефективності управління банками своїми активами та власним капіталом.

The article considers the issue of liquidity requirements impact the competitiveness of domestic banks. The analysis of the effectiveness of bank management of their assets and bank's capital.

Ключові слова: ліквідність, прибутковість, конкурентоспроможність банків, управління активами, пасивами та власним капіталом банків.

Проблема конкурентоспроможності банків України в умовах економічної кризи та глобалізації і лібералізації руху капіталу є дуже актуальною не тільки для вітчизняних банків. Діяльність банку завжди базується на вирішенні питання впливу вимог ліквідності на конкурентоспроможність та прибутковість, оскільки кожний банк прагне в своїй діяльності бути одночасно і ліквідним, і прибутковим, підтримуючи та підвищуючи свою конкурентоспроможність на ринку банківських послуг. Прагнення збільшити свою прибутковість завжди зменшує ліквідність банку і, навпаки (збільшення ліквідності зменшує прибутковість банку), що, як наслідок, зменшує й конкурентоспроможність банку. Зрозуміло, що підвищення своєї конкурентоспроможності кожний банк здійснює за рахунок підвищення якості управління активами, пасивами та власним капіталом, тобто за рахунок підвищення їх прибутковості. Відповідно аналіз стану конкурентоспроможності вітчизняних банків в умовах економічної кризи потребує свого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років показав, що у сфері дослідження проблем конкурентоспроможності банків існує чимало робіт, серед яких, перш за все, слід зазначити роботи з конкурентоспроможності компаній закордонних та вітчизняних авторів, таких, як роботи М. Портера, П. Друкера, Ф. Котлера, Г.Л. Азоева, Г. Азаренкової, В. Козюка, І. Лютого, В. Міщенко та інших економістів. Разом з тим, ще й сьогодні залишається низка не вирішених питань конкурентоспроможності банків України, й, перш за все, з питань вирішення банками питання впливу вимог ліквідності на прибутковість та конкурентоспроможність банків. Вирішення дилеми ліквідність-прибутковість виступає фактором та резервом підвищення банками своєї конкурентоспроможності. Це зумовлено тим, що дотримання банком оптимального значення своєї ліквідності при одночасному прагненні до збільшення прибутковості, потребує від нього дуже зваженого підходу до управління своїми активами, пасивами та капіталом.

Метою статті виступає аналіз конкурентоспроможності банків України з позицій вирішення ними дилеми ліквідність-прибутковість.

Конкурентоспроможність банку в умовах економічної кризи тісно пов'язана із збалансованим підходом до вирішення питання ліквідність-прибутковість.

Аналіз співвідношення чистого прибутку та ліквідності банків показав, що, як правило, між ліквідністю банку та його чистим прибутком існує обернена залежність, тобто чим вищий прибуток, тим нижча ліквідність банку, і навпаки (табл.1).

Як видно, з даних табл. 1, по банківській системі країни обсяги позичок зросли за досліджуваний період більше ніж втричі (з 245,5 до 741,8 млрд. грн.), в той час, як обсяги вкладів збільшились за той самий період лише трохи більше ніж вдвічі (з 203,9 до 438,0 млрд. грн.). з цього випливає, що за період 2007-2009 роки (3 роки) всі українські банки надавали в позички не тільки усі залучені ними на вклади кошти, а навіть й більше, ніж залучено на вклади, тобто банки залучали кошти для надання позичок ззовні чи за рахунок власного капіталу. За таких обставин їх діяльність слід розцінювати як агресивну та іноді й непродуману через спрямованість на збільшення прибутків за будь-яких обставин, нехтуючи зростанням ризику втрати своєї ліквідності. До того ж, якщо банки надають в позички коштів більше, ніж залучено ними на вклади, що притаманно більшості комерційних банків України по всіх групах банків у 2007-2009 рр., то показник ліквідності «позички/вклади» зростає, що свідчить про зниження ліквідності банків, що власне й відбувається (табл. 1).

Використання співвідношення позички/вклади як показника ліквідності виходить із допущення, що позички є найменш ліквідними з активів, які приносять дохід. Зрозуміло, що чим більша частка залучених на вклади коштів розміщена у позички, тим нижче ліквідність банку й банківської системи у цілому. Доречно відзначити, що верхня межа цього показника ніколи не виражається точною цифрою. Однак, коли показник позички/вклади зростає, то банки стають обережнішими й починають посилювати свою кредитну політику, обмежуючи розміри наданих позичок й підвищуючи процентні ставки в міру погіршення ліквідності [2, с.140]. зрозуміло, що наявність тенденцій безперервного зростання цього показнику у віх

банках означає й зростання по всій банківській системі, що є свідченням зниження банківської ліквідності, як банків, так й всієї банківської системи країни. Незважаючи на наявні недоліки показника позички/вклади, він дає можливість кожному банку оцінювати тенденції в рівні ліквідності всієї банківської системи країни, та, відповідно, вживати попереджувальних заходів до регулювання ліквідності.

Таблиця 1

Чистий прибуток, ліквідність та прибутковість банківської системи України загалом та по групах банків у 2007-2009 рр. за станом на початок року [1]

Рік дослідження/ кількість банків в даному році	Позички, млрд. грн.	Вклади, млрд. грн.	Ліквідність (позички/вклади)	Чистий прибуток, млрд. грн.	Прибутковість	
					активів	капіталу
1 група банків						
2007/15	160,9	126,5	1,27	2,8	0,013	0,120
2008/17	291,8	204,7	1,42	4,8	0,012	0,120
2009/18	522,0	292,8	1,78	4,9	0,008	0,065
2 група банків						
2007/19	42,0	39,2	1,07	0,7	0,011	0,100
2008/17	66,0	52,1	1,27	0,8	0,008	0,070
2009/22	116,0	69,9	1,66	1,6	0,010	0,080
3 група банків						
2007/25	20,5	17,6	1,16	0,3	0,011	0,070
2008/34	41,9	35,3	1,19	0,5	0,009	0,060
2009/24	49,3	33,1	1,49	0,4	0,005	0,030
4 група банків						
2007/110	22,0	20,5	1,20	0,3	0,001	0,004
2008/105	30,5	28,0	1,34	0,4	0,001	0,004
2009/120	54,5	44,3	1,69	0,5	0,007	0,040
Всього по банківській системі						
2007/169	245,5	203,9	1,20	4,1	0,012	0,100
2008/173	430,0	319,7	1,34	6,6	0,011	0,100
2009/184	741,8	438,0	1,69	7,3	0,008	0,060

Доречно відзначити, що міжнародна рейтингова агенція Standart&Poors саме за цим показником оцінює тенденції в рівнях ліквідності банківських систем ряду країн.

Слід відмітити, що вітчизняні економісти також використовують дані про співвідношення наданих банківською системою позичок і залучених нею вкладів [3, с.38], але у вигляді показника – «вклади/позички». Однак, показник «вклади/позички» не має чіткої наочності того, що сума низько ліквідних активів, якими є позички, перевищує суму залучених банком коштів. Наприклад, якщо на початок 2009 року ліквідність банків за показником «позички/вклади» складала 1,69, то за показником «вклади/позички» лише 0,59. Це означає, що показник «вклади/позички» не дає банку наочного уявлення про перевищення обсягів наданих ним позичок над обсягами залучених вкладів, тобто не застерігає його.

Як видно з даних табл. 1, перевищення обсягів позичок над залученими вкладами у кожному з періодів дослідження поступово зростає по всіх групах банків та по всій банківській системі, особливо, у 2008 році, у зв'язку із чим на початок 2009 року по всіх групах банків та, відповідно, по всій банківській системі різко збільшився показник банківської ліквідності, що свідчить, з одного боку, про прагнення банків збільшити свій прибуток, а з іншого, про нехтування ними своєю ліквідністю. З даних табл. 1, прибуток банків в цілому по банківській системі збільшився на початок 2009 року незначно (з 6,6 до 7,3 млрд. грн.). Стосовно банків 3 групи, в якій на початок 2008 року було 34 банки, то на початок 2009 року кількість банків скоротилася на десять банків. Однак, разом із зменшенням кількості банків (з 34 до 24 банків тільки за один рік) в групі знизилась й ліквідність, й прибутковість банків у порівнянні з початком 2008 року, що дозволяє зробити висновок про те, що більше ніж третина банків третьої групи характеризувалась низьким рівнем управління своїми активами і капіталом, прагнучи, при цьому до збільшення свого прибутку. Все це й виявило не конкурентоспроможність 10 банків третьої групи, через що вони припинили свою діяльність як юридичної особи, тобто були поглинуті іншими банками, чи взагалі збанкрутували. Доречно, що у 2008 році через нехтування більшістю банками своєю ліквідністю конкурентоспроможність банків суттєво погіршилась.

Про погіршення конкурентоспроможності всіх банків України в 2008 році свідчить також й різке падіння прибутковості активів та капіталу майже вдвічі і, перш за все, це стосується як найбільш великих банків країни – банків першої групи, так й всієї банківської системи України. Зокрема, з даних табл. 1 в цілому по банківській системі прибутковість активів зменшилась з 0,012 до 0,008, а прибутковість капіталу з 0,1 до 0,06. Це означає, що, коли на початок 2007 року банки отримали 1,2 копійки чистого прибутку на кожен гривню активів та 10 копійок чистого прибутку на одну гривню власного капіталу, то на початок 2009 року (тобто за один 2008 рік) на одну гривню активів банки України не отримали вже й однієї копійки

чистого прибутку на кожну гривню активів (отримавши тільки 0,8 копійок) та лише 6 копійок чистого прибутку на кожну гривню власного капіталу. З цього слідує, що конкурентоспроможність банків України зменшилась через падіння ефективності управління ними як активами, так й пасивами в півтора та більше разів.

Доречно відмітити, що в Україні після скасування Положення «Про кредитування» (від 29.09.1995р.), яке забороняло банку видавати позички понад наявних у них залучених ресурсів, обсяги наданих банками України позичок значно перевищують обсяги залучених ними коштів. З цього слідує, що вітчизняні банки, так само, як й банки більшості країн світу, вже давно не дотримуються вимог щодо кредитування в межах наявних ресурсів і, перш за все, в межах залучених коштів. До того ж, згідно з капіталотворчою теорією кредиту [4, с.386], банки можуть надавати позички понад наявних ресурсів, обліковуючи їх на позичкових рахунках й далі спрямовуючи їх на поточні рахунки клієнтів, створюючи тим самим, так звані «мнимі вклади», саме які і виступають підводним каменем у підтримці банком своєї ліквідності. Це зумовлено тим, що мнимі вклади, створені за рахунок наданих понад наявних ресурсів коштів, можуть бути затребувані до видачі реальною готівкою, якої за таких умов у банку становиться недостатньо для видачі по реальних вкладах. Саме тому, використовуючи капіталотворчу теорію кредиту, банкам необхідно з особливою увагою управляти своїми активами та пасивами з метою підтримки не тільки своєї ліквідності та прибутковості, але й підтримки своєї конкурентоспроможності. На наш погляд, доцільно як тимчасову міру запровадити обмеження щодо надання вітчизняними банками позичок в межах існуючих в них ресурсів, встановивши банкам показник позички/вклади на рівні не більше ніж одиниці, хоча така міра призведе до зниження конкурентоспроможності вітчизняних банків в порівнянні з банками зі 100% іноземним капіталом, які зважено застосовують ідеї капіталотворчої теорії кредиту.

Слід відзначити, що в банківській системі України саме банки першої групи дотримуються агресивної кредитної політики, серед яких перше місце (з точки зору показника позички/вклади) посів ВТБ банк, надавши позичок майже в 5 разів більше, ніж отримав вкладів, у зв'язку з чим, рівень його ліквідності склав 4,88. однак, разом з тим, у ВТБ банку низька рентабельність як активів, так й капіталу (0,2 копійки на одну гривню активів та 2 копійки на одну гривню власного капіталу), що свідчить про неефективне управління своїми активами та капіталом, що характеризує це банк як практично неконкурентоспроможний (табл. 2).

Як видно за даними табл. 2, за ВТБ банком за ризикованістю в кредитуванні слідкують Укрсоцбанк, Сведбанк та УкрСиббанк, які надали позичок втричі більше, ніж залучили вкладів. Відповідно, якщо в УкрСиббанку на одну гривню активів приходить 0,7 копійки прибутку та 8 копійок прибутку на кожну гривню власного капіталу, то в Сведбанку ще нижче – 0,25 копійки на одну гривню активів та 2 копійки прибутку на гривню власного капіталу, що свідчить про низький рівень управління своїми активами та капіталом цих банків та, відповідно, низький рівень конкурентоспроможності. Разом з тим, Укрсоцбанк при тому ж рівні своєї ліквідності (значення показника близько трьох) управляє активами та капіталом значно ефективніше, оскільки за практично вдвічі менших розмірах активів та власного капіталу, у порівнянні з Приватбанком, який отримав найбільший прибуток на рівні 1,3 млрд. грн. серед банків першої групи, Укрсоцбанк має практично ту ж саму прибутковість своїх активів та власного капіталу на рівні з Приватбанком – 0,16 копійок на одну гривню активів та 15 копійок на одну гривню власного капіталу.

Таблиця 2

Чистий прибуток, ліквідність та прибутковість комерційних банків першої групи банків у банківській системі України за станом на 01.01.09 р. [1]

Банки групи	Позички, млрд. грн.	Вклади, млрд. грн.	Ліквідність (позички/вклади)	Чистий прибуток, млрд. грн.	Прибутковість	
					активів	капіталу
Приватбанк	72,8	57,0	1,28	1,3	0,016	0,160
Райффайзенбанк Аваль	54,7	27,2	2,01	0,5	0,008	0,070
Ощадбанк	3,9	17,2	2,03	0,3	0,005	0,020
Укрсоцбанк	43,7	14,3	3,06	0,8	0,016	0,150
УкрСиббанк	50,4	16,9	2,98	0,4	0,007	0,080
Укрексімбанк	38,3	24,9	1,54	0,6	0,012	0,130
ОТП Банк	31,2	28,4	1,10	0,08	0,002	0,030
Альфа-банк	28,0	19,1	1,47	0,16	0,005	0,05
Надра	24,4	14,7	1,66	0,02	0,001	0,010
ВТБ Банк	24,9	5,1	4,88	0,06	0,002	0,020
Промінвестбанк	24,1	24,3	0,99	0,1	0,004	0,030
Форум	16,9	7,9	2,14	0,01	0,0005	0,005
ПУМБ	15,4	7,5	2,05	0,01	0,0005	0,003
Фінанси і кредит	15,7	10,3	1,52	0,14	0,008	0,060
Укрпромбанк	12,5	10,2	1,22	0,018	0,001	0,009
Сведбанк	14,0	4,6	3,04	0,04	0,0025	0,020
Укргазбанк	9,3	7,9	1,18	0,2	0,0135	0,130
Брокбізнесбанк	10,7	8,5	1,26	0,07	0,005	0,030
Всього по групі	522,0	292,8	1,78	4,9	0,008	0,060

Більшість банків першої групи характеризується прибутковістю активів менше однієї копійки на кожну гривню, а деякі банки цієї групи (Форум, ПУМБ, Укрпромбанк) – прибутковістю власного капіталу на рівні нижче однієї копійки. Такі банки, як Надра, Фінанси та кредит, Укрпромбанк, та низка інших банків цієї групи через нехтування своєю ліквідністю (з метою збільшення чистого прибутку) у 2008 році стали неспроможними повертати свої вкладникам депозити у готівковій формі за першою вимогою, що підтверджує не конкурентоспроможність цих банків та невирішеність існуючої в діяльності більшості банків питання ліквідність-прибутковість, не конкурентоспроможність банків з низьким рівнем ефективності управління активами, кредитними ресурсами та власним капіталом.

Все вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що сьогодні значна більшість вітчизняних банків нехтує своєю ліквідністю заради збільшення чистого прибутку, однак, як показав аналіз, ефективність управління своїми активами та власним капіталом більшості банків і, перш за все, великих банків (банків першої групи) дуже низька та складає (за виключенням Приватбанку та Укрсоцбанку) переважно менше однієї копійки на одну гривню активів. До того ж погіршилась ефективність управління банками своїми активами на початку 2009 року, у зв'язку з чим прибутковість активів банків всієї банківської системи країни зменшилась з однієї копійки на кожну гривню активів до 0,8, а ефективність управління власним капіталом – з 10 копійок до 6 копійок на кожну гривню власного капіталу, що свідчить про погіршення конкурентоспроможності вітчизняних банків на банківському ринку та потребує свого покращення. З цього випливає, що подальші розробки цього досить важливого для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків питання актуальні й тому потребують свого подальшого дослідження.

Література

1. Структура активів, зобов'язань, власного капіталу та фінансові результати діяльності банків України на 01.01.2007-2009 рр. // Вісник НБУ. - 2007, №3; 2008, №3 та 2009, №3.
2. Рид Э. и др. Коммерческие банки. – М.: Прогресс, 1983. – 501 с.
3. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи: економічна сутність, структура та методологічний підхід до аналізу. Стаття 3. // Вісник НБУ. – 2009. - №1. – С. 34-41.
4. Рябинина Л.Н. Деньги и кредит, учебное пособие, второе издание переработанное и дополненное. – К.: Центр учебной литературы, 2008. – 602 с.

Надійшла 14.03.2010

УДК 330. 111

С. Я. КІСЬ, С. О. АФОНЬКІН

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

КОМП'ЮТЕРИЗОВАНА МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ЯКОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ

В статті представлено результати розробки програмного інструменту для визначення і оцінки стану якості функціонування підприємства на основі виконання експертних оцінок та інтерпретації у вигляді оригінальної просторової графоаналітичної моделі комплексного менеджменту якості.

In the article the results of development of programmatic instrument are presented for determination and estimation of the state of quality of functioning of enterprise on the basis of implementation of expert estimations and interpretation as an original spatial grafoanalitichnoy model of complex management of quality.

Ключові слова: якість менеджменту, трикомпонентна модель, підпростір якості.

Вдосконалення систем менеджменту вітчизняними підприємствами набуває значної актуальності в контексті не тільки подолання наслідків економічної кризи, а й пошуку конкурентних переваг для виживання в умовах мінливого та агресивного ринкового оточення.

Оцінка якості управління є важливою передумовою розробки релевантних та дієвих заходів із вдосконалення цього процесу. Суттєвим фактором ефективності діагностики керівної підсистеми організації є використання комплексного підходу в дослідженні. Ефективність менеджменту не можна ототожнювати виключно з фінансовими результатами діяльності певного суб'єкту господарювання, адже звичайний аналіз рентабельності і фінансової стійкості вказує виключно на уже отримані наслідки діяльності керівництва і організації в цілому, не розкриваючи при цьому всієї сукупності причин появи тих чи інших результатів. В зв'язку з цим, цілком очевидно, що оцінка якості управління підприємством потребує розробки такої моделі, яка б давала можливість не тільки відображати якісні аспекти діяльності організації, а й уможливила кількісну та порівняльну оцінку цього процесу.

Очевидно, що в більшості випадків низька ефективність і конкурентоспроможність організації є відображенням нераціонального керівництва. Виходячи з цього в роботах [1, 2] було запропоновано рівень менеджменту суб'єктів господарювання оцінювати через призму якості трьох компонентів, які